

Herstellende landbouw van Mark Shepard is gebaseerd op meerjarige gewassen, beplanting opgebouwd in lagen, met wat van nature op het land groeit. Maar het is wél bedoeld om de wereld mee te voeden. “Denk groot. Baseer je bedrijf op grote volumes en lage prijzen.” Tekst Liesbeth Sluiter Beeld Liesbeth Sluiter, ...

Een radicaal nieuwe landbouw

Het Voedselbos Ketelbroek bij Groesbeek.

Kruidenspiraal in je achtertuin, regenton onder je dakgoot – allemaal prachtig, maar als je de landbouw wil veranderen zet het geen zoden aan de dijk. Dat zegt de Amerikaanse boer Mark Shepard, pleitbezorger van grootschalige permacultuur en ‘herstellende landbouw’. Eind vorig jaar was hij in Nederland als inspirator van het vijfdaagse congres *Van Akker naar Bos*. Honderden mensen van allerlei pluimage snuffelden daar aan theorie en praktijk van een landbouw die de planeet niet verwoest maar herstelt. En, niet onbelangrijk, aan de economie ervan.

Het congres *Van Akker naar Bos* vond plaats op en rond Lingezege, een 1700 hectare groot landschapspark in wording tussen Arnhem en Nijmegen, steden die beide een rivier overstaken en naar elkaar toegroeien. In het zuidelijke puntje van Lingezege ligt Doornik Natuurakkers, een 32 hectare groot gebied waar Louis Dolmans oude graanrassen teelt – denk aan eenkoorn, Sint Jansrogge, Gelderse risweit – met daartussen metersbrede bloeiende akkerranden en zes kilometer gevlochten heggen. Op termijn wil hij 120 hectare beheren, met ‘herstellende landbouw’.

Hij las er ruim een jaar geleden over, organiseerde het congres *Van Akker naar Bos* en haalde Shepard, de meest welbespraakte boer van Amerika, naar Nederland. Dolmans wil een beweging starten. “We moeten laten zien dat een andere landbouw mogelijk is.”

De echte wereld

Twintig jaar geleden begon Mark Shepard in Wisconsin aan de transformatie van 43 hectare maisakker tot een ecosysteem waarin gevarieerde, meerjarige, in lagen opgebouwde voedselgewassen de dienst uitmaken. Zijn New Forest Farm produceert naast voedsel ook biodiversiteit, water en een verleidelijke leefomgeving voor mens en dier.

En geld. Niet voor niets gaf hij zijn boek *Restorative Agriculture* als ondertitel *Real world agriculture for farmers*. Als je hem vraagt voor welke parochie hij preekt, zegt hij: “Iedereen die wil luisteren”, maar in alles wat hij zegt klinkt door dat veranderingen grootschalig moeten zijn. Dat ze de gangbare landbouw moeten bereiken en economisch perspectief moeten bieden. “Voor ons basisvoedsel hebben we boerderijen nodig. Denk

groot. Baseer je bedrijf op grote volumes en lage prijzen.”

Kern van zijn werkwijze is observeren wat van nature op je land groeit. “De gangbare landbouw draait om het in leven houden van dingen die dood willen en het doden van dingen die willen leven. Dat werkt verstorend en vergt een berg inputs. We moeten het bestaande ecosysteem imiteren en ermee samenwerken. Daarbij gaat het niet om de opbrengst van ieder gewas afzonderlijk, maar om het totaal. Zoals in de natuur.” Diversiteit van gewassen is geboden; dat verkleint de risico’s van ziekten en plagen, verspreidt economische risico’s en maakt de wereld mooier. Bomen en struiken zijn belangrijker dan eenjarige gewassen, die vooral dienen voor snel geld. Soms lijkt het of Shepard eenjarige alleen maar duldt en ze het liefst met de grond gelijk zou maken. Vooral granen moeten het ontgelden. Niet omdat ze van zichzelf slecht zijn, maar omdat hun teelt als monocultuur leidt tot bodemuitputting, chemische excessen en biodiversiteitsverlies. Gewassen als kastanjes en hazelnoten, zegt hij, kunnen voorzien in onze basisbehoefte aan koolhydraten. Hij eet zelf geen granen – al zingt hij aan het eind van een koude velddag wel een loflied op het biertje dat hij zich goed laat smaken. Meerjarigen, zegt Shepard, zijn niet alleen duurzamer maar ook economisch productiever dan eenjarigen. “Ze houden langer blad en zijn dus effectiever in fotosynthese, de omzetting van zonlicht in suikers. Temeer als je ze in verschillende lagen opbouwt, voor maximaal oppervlak.”

Op de New Forest Farm kuieren ook koeien, varkens en kippen. Ze houden het gras kort, snoeien laaghangende takken, verwerken oogstresten tot spek en vlees, vreten ziekteverwekkers op en leveren meststoffen. Koeien en varkens worden regelmatig verplaatst, de kippen leven als rondtrekkende bendes *Jurassic chickens*. Shepard liet er een *survival of the fittest* op los. Ieder jaar gooide hij duizend kuikens onder de bomen; na vijf jaar had hij kippen die bestand waren tegen kou en roofdieren. “Natuurlijke selectie is een krachtig instrument, ook bij planten.”

Verdienmodel

De financiële levensvatbaarheid van natuurlandbouw is een rode draad op het congres. De invalshoek is Louis Dolmans op het lijf →

→ geschreven: als econoom was hij onder andere hoofd beleidseffectiviteit bij de Algemene Rekenkamer. Zelf heeft hij Doornik Natuurakkers in erfpacht van Staatsbosbeheer en hij stopt er veel tijd, maar geen geld in.

“Ik heb naar voren gebracht dat ik voor minder geld mooiere natuur kan maken dan de projectorganisatie van Lingezege. Sommigen noemen dat geld subsidie; ik vind dat ik ecosysteemdiensten aanbied in ruil voor een bijdrage. Ze betalen mij voor landschapsonwikkeling. Ik bedien wandelaars en fietsers en verzorg educatieve activiteiten. Jaarlijks verkoop ik een aantal tonnen graan; de verschillende rassen spreiden het risico. Winst stop ik in gebiedsuitbreiding. Mijn streven is dat mijn kinderen er zo nodig een bescheiden inkomen aan kunnen ontleen. Uitdagingen op lange termijn zijn meer biodiversiteit en meer terrein.”

Mark Shepard, gevraagd naar zijn inkomstenplaatje, kaatst eerst de bal richting gangbare landbouw: “In de VS leeft 80 procent van de boeren voornamelijk van neveninkomsten.” Dat klinkt bekend: volgens onderzoeksinstituut Alterra verdwenen in 2014 in Nederland dagelijks vier agrarische bedrijven; de komende twintig jaar gaan er 24 duizend kopje onder en vele kunnen niet zonder neveninkomsten.

Toch raadt Shepard mensen aan gewoon te beginnen, en strooit hij *business cases* als confetti over ons uit. Herstellende landbouw, betoogt hij, ontleent zijn economische kracht aan lage inputs, in geld en in arbeid. “De eerste drie jaar moet je planten op weg helpen, daarna kunnen ze het zelf af. Jaarlijks zaaien, ploegen en bemesten is niet nodig. De diversiteit van het systeem vermindert plagen en ziekten. Je hebt bruto minder opbrengst dan met monoculturen, maar verliest minder aan investeringen. Je haalt af en

Louis Dolmans, groene jas, haalde Mark Shepard, oranje muts, naar Nederland voor de conferentie Van Akker naar Bos. Workshopdeelnemers kijken Marion Teeuwen en Willem Verstijnen hebben in park Lingezege zestig bijenkasten, het begin van een voedselbos, en een paar schapen.

“Sommigen noemen dat geld subsidie; ik vind dat ik ecosysteemdiensten aanbied in ruil voor een bijdrage” – Louis Dolmans

toe iets weg en je oogst. Dat kun je met machines doen, als je aanplant in rijen.” Het ontbreken daarvan is een van de redenen waarom hij niet onverveerd enthousiast is over Ketelbroek, het voedselbos bij Groesbeek dat we bezoeken: “Geen enkele rechte lijn, je kunt het alleen met enorm veel handarbeid opschalen. Boeren rennen hard weg.”

Vastgoedontwikkelaar

Voor hemzelf, vertelt hij, brachten aanvankelijk biologisch geteelde eenjarige gewassen het meeste binnen, daarna snelle meerjarige als asperges en krenten, vervolgens zaailingen en snoeihout. Tegenwoordig verdient hij ook aan voorlichtingswerk, vee, snijbloemen, hooi, paprika's, courgettes, hazelnoten, cider en kastanjes. Samenwerking met andere producenten is essentieel. “Als je onvoldoende volume maakt om transport en vermarktning rendabel te maken, begin dan een coöperatie en blijf daarvan mede-eigenaar, zodat de winst bijdraagt aan je inkomen. Boeren zitten in de problemen omdat anderen de winst binnenhengelen. De Organic Valley Coop waarvan ik lid ben was ooit klein, maar heeft nu 2400 leden en 1 miljard dollar omzet. Je wordt niet rijk van landbouwproducten. Het land en mijn aan-

delen in coöperaties zijn mijn spaargeld, landbouw is het gereedschap waarmee ik de grond waardevol maak. Mijn bedrijf is nu 3,5 miljoen waard. Ik zie mezelf als vastgoedontwikkelaar.”

Mensen die zelf iets willen beginnen – en die zijn er bij bosjes op dit congres – moedigt hij aan: “Mislukking bestaat niet, alleen feedback. Plant voedsel waar je kunt, vraag de gemeente of je de berm langs het fietspad mag gebruiken, kijk in vergeten hoeken, oogst hazelnoten waar niemand naar omkijkt. Dat is het begin van een *business case*.”

De stad omarmen

Bij het woord *business case* spitst Kien van Hövell tot Westerfliër haar oren. Ze volgt het congres van a tot z, hopen op kennis en contacten die bruikbaar zijn voor het beheer van Grootstal, het 20 hectare grote landgoed dat sinds honderd jaar in haar familie is. Door ‘kantelhoogleraar’ Jan Rotmans opgeleid tot transitie-manager, wil ze nu alles weten over Herstellende Landbouw, om de agrarische functie van Grootstal weer een toekomst te geven.

“Ruim honderd jaar geleden lag Nijmegen opgesloten binnen de wallen, daarna groeide de stad tot aan de flanken van het landgoed. De moderne tijd drong binnen. Twintig jaar geleden wilde de gemeente Heumen, een dorp bij Nijmegen, het landgoed zelfs bestemmen als ‘twee woningen op een ruim bemeten perceel’, waardoor het als landgoed niet meer kon functioneren. De agrarische functie werd in de ecologische hoofdstructuur onder restricties gedoogd, maar door de kleinschaligheid niet meer als volwaardig gezien. De oprukkende stad en de statische wet- en regelgeving maakte van ons economisch systeem een sterfhuis. We hebben het

roer omgegooid en de stad omarmd, denkend vanuit stedelijke waarden en ecosysteemdiensten.”

Schaakbord

“Uitgangspunt is een landgoed als maatschappelijke onderneming, gebaseerd op gestapelde functies die voor alle betrokkenen waarde opleveren in de vorm van diensten, goederen, euro's en betekenis. Een balans tussen *people*, *planet* en *profit*. Handelen naar bevind van zaken, ruilen en delen, hoge interactie.”

Met een onderwijsproject over landgoedbeheer werden ze in 2010 landgoed van het jaar. “Wij leerden wat stedelingen interesseert”, zegt van Hövell, “de natuur beter begrijpen, de herkomst van ons voedsel, duurzaam rentmeesterschap. We hebben mensen uitgenodigd bij ons te komen ondernemen, waardoor we eigenlijk een soort bedrijventerrein werden. De ondernemers betalen huur of delen een stukje winst; dat investeren we in het landgoedbedrijf.”

Op het landgoed is nu een bijenhouder, een leer- en werkbedrijf in het groen, een biologische moestuinier, een bloemist met pluktuin, een schapenboer, een kweker van thee-kruiden en iemand die het winkeltje bestiert. Een nieuw paviljoen voor bijeenkomsten en trainingen fungeert als poort tussen landgoed en stad. “Iedereen werkt samen en we staan er nooit alleen voor. Diversiteit vergroot de oplossingsruimte. In het stapelen van functies lijkt het op permacultuur.”

Op een van de landbouwpercelen wil Van Hövell permacultuur gaan uitproberen. Grootstal gaat bovendien samen met de landgoederen Bingerden en Vilsteren de landbouwgrond verduurzamen, in de pilot

Soil4U. “De provincies Gelderland en Overijssel zijn geïnteresseerd. Het wordt nog een zoektocht om de holistische permacultuur in te passen in de sectorale wet- en regelgeving. Die is nog niet toegerust op flexibiliteit en meervoudige functies: met houtopstanden heb je óf bos óf boomgaard en geen landbouw, en in de reguliere landbouw ontbreekt de ruimte voor biodiversiteit.”

Grondbeleid op de schop

De aan overheid en politiek gewijde workshop van het congres is mudvol. Louis Dolmans ziet allerlei manieren waarop de overheid duurzame landbouw kan faciliteren. “In en rond Nijmegen – dat de groenste stad van Europa wil worden – ligt veel gebied braak waarover te praten valt. Ik denk dat de nieuwe Omgevingswet ruimte zal bieden voor experimenten, bijvoorbeeld het aanwijzen van gebieden voor duurzame landbouw. Pachtcontracten kunnen natuurproductie bedingen. Agrarische natuur kan prima passen in de ecologische hoofdstructuur. Overal zijn ruilverkavelingsbosjes, hectaren kaprijpe populieren, eigendom van Staatsbosbeheer – je kunt ze ook verpachten of verkopen aan duurzame landbouwinitiatieven.” Iemand pleit voor afwaarding van uitgeputte grond en onttrekking daarvan aan de markteconomie. “Er is bij ons belangstelling voor duurzame landbouw”, zegt een provinciaal ambtenaar, “maar sommige organisatieonderdelen worden erg zenuwachtig bij de gedachte aan grond afwaarderen.”

Een gemeenteambtenaar uit Ede is somber: “Alles is in de greep van het geld. Boeren, en ook de overheid. De harde machten zijn harder dan ooit. Het grondbeleid moet op de schop, je zou eigendom en gebruik moeten

loskoppelen. Bij Ede kost grond 80 tot 100 duizend euro per hectare, 15 tot 20 duizend zou redelijk zijn qua opbrengst.”

Bijen en schapen

In park Lingezege en omgeving wonen veel ‘groene’ actievelingen. Daarbij horen ook Marion Teeuwen en Willem Verstijnen, die naast hun ‘gewone’ werk zestig bijenkasten hebben, het begin van een voedselbos, en een paar schapen. In de workshop vertelt Marion dat het beheer van de Waaldijken hen pijn aan de ogen doet. “Ik heb aangeboden met schapen gefaseerd te begrazen, maar het Waterschap geeft niet thuis.” De twee bijenhouders zijn ook lid van Co-bomen, een groep van 140 mensen die zich ontfert over vier oude boomgaarden ten noorden van de Waal, tegenover Nijmegen. Een voorbeeld van ‘gewoon beginnen’. Van oudsher hebben boeren op de hoger gelegen oeverwallen fruitbomen gehad, maar door uitdunning van de boerenstand en de toevloed van stedelingen staan veel boomgaarden er verweesd bij. “Co-bomen heeft gebruiksovereenkomsten kunnen sluiten met de gemeente, en brengt die boomgaarden weer in bedrijf”, vertelt Willem Verstijnen. “We knappen de boomgaard samen op en plukken daar de vruchten van: appels, peren, pruimen, vlierbessen en noten. Op termijn kan het een voedselbos worden.”

Na vijf dagen besluit Mark Shepard het congres. “We moeten over het tuinhek klimmen, boer worden en echt iets produceren. Als we eenmaal succesvolle boeren en zakenlieden zijn, hebben we politieke en economische macht. Als we niet aan tafel zitten bij de machthebbers, liggen we erop en worden we levend verslonden.” □

“De gangbare landbouw draait om het in leven houden van dingen die dood willen en het doden van dingen die willen leven”

– Mark Shepard